

obravnanim ozemlju. V smotrnem kataloškem pregledu in na tabelah predstavi podrobnosti keramike, ki ji je najprej služila za opredelitev, s preglednico pa vzpostavi zvezo s prejšnjimi monografijami. Žal izvira gradivo iz zelo različnih okolij, ohranjeni najdiščni podatki so tudi zelo različni, hkrati pa so nekatera naselja daljšega trajanja razpoznavna samo v posameznih funkcionalnih ali kronoloških izsekih, tako da so skupine težje primerljive med seboj. Vendar srečujemo širok razpon oblik in tehnik keramike s takimi regionalnimi značilnostmi (segajočimi do našega Pomurja, na primer jajčaste oblike z rebrom pod vratom), ki nam kažejo močno produkcijo, odprto raznim vplivom, ki je rasla iz zanimivega tudi staroselskega obrtnega izročila. Bolj zaključen je izbor posodja, ki je bil najden v poznorimskih nekropolah v Svilošu in Beški. Uvoz je narekovala Donava; Petrovaradin je med izrazitimi najdišči italske sigilate poznoavgustejskega časa. Naposled predstavlja Velika Dautova-Ruševljan obrtne proizvode in numizmatične najdbe. Med obrtnimi proizvodi obravnava drobne predmete materialne kulture, dasi v uvodu omeni podatke o gospodarskem življenju na območju. Vsekakor gre za gradivo, pri katerem proizvodnja in ohranjenost v arheoloških sklopih narekujejo povsem druge zakonitosti kot pri keramiki. Najprej sledi fibulam (aucissa 1, ločne 4, profilirane 6, kolenčaste 2, omega 2 in čebulaste 34). V žganem grobu v Beški so našli dve srebrni fibuli iz 2. ali 3. stoletja, omega fibulo in več čebulastih fibul. Avtorica se zadovoljuje z datacijami na stoletje, kar je smotrno pri mnogih predmetih z zelo pomanjkljivimi najdiščnimi okoliščinami. Lasnice so na območju znane iz poznega obdobja iz Beške, Čerevića in Sviloša (z okroglo, poligonalno in z glavico v obliki ptice). To gradivo avtorica datira v 4. stoletje, kakor tudi koščene glavničke, dasi opozarja, da se pojavljajo do 6. stoletja. Zanimivo je, da štirje glavnički izvirajo iz utrdbe v Čortanovcih. Šivanke so našli v Beški z novci 4. stoletja, le ena iz Dumbovega je iz flavijskega časa. Zapestnice so na tem območju znane spet le iz grobov 4. stoletja, in sicer s konci v obliki kačjih glav, pletene in iz steklene paste. Tudi med prstani prevladujejo pečatniki, najdeni v poznih nekropolah Sviloša in Beške; našli so jih tudi v Dumbovem, Čortanovcih in Rakovcu. Tak prstan se v Beški pojavlja tudi v starejšem grobu iz 3. stoletja. Pasno okovje izvira spet predvsem iz nekropol v Beški in Svilošu, posamezni kosi iz drugih najdišč so starejši. Tipološko se okovje iz grobov veže z veliko skupino okovja poznega 4. stoletja, vendar so primeri (tudi zapestnice t. 5: 29) ki jih okras - t. 7: 7 iz Sviloša - veže z drugačnim likovnim svetom, in tudi z nekoliko drugačnimi časi. Zanimivi so trni stereotipnih pasnih spon, ki imajo pogosto zaključek v obliki kačje glave. Predlagana datacija nekaterih pasnih spon iz Rakovca (zlasti t. 9: 21-23) me ni povsem prepričala. Bolj pisan je sestav drugega okovja in pasnih jezičkov; za jeziček t. 10: 32 iz Dumbovega bi menila, da je mlajši. Brez podrobnejše likovne analize predstavlja avtorica še okovje skrinjic, med katerimi zlasti izstopa okov z meduzino glavo in trak z lovsko sceno iz Čortanovcev. Sledi skupina orodja in orožja, steklo ter oljenke. Med stekleničkami poznega 4. stoletja zavzema posebno mesto eden redkih kozarcev z napisom - napitnico in vrček na nogi iz groba v Svilošu, med oljenkami pa veliki skupini oljenk v obliki skodelice iz Beške in Čortanovcev. Avtorica na koncu kratko povzame kdaj se pojavlja obravnava gradivo in v kakšnih okoljih. Menim, da je preskromna v sklepu, čeprav se res moramo zavedati pomanjkljivosti najdiščnih podatkov. Dejstva nam dajejo misliti, in sicer: da je tudi v dinamičnem zaledju limesa na eni strani in Sirmija na drugi strani velikansko količinsko nesorazmerje med najdbami srednjega in poznega cesarskega časa. Ohranjeno ali vsaj rešeno gradivo ene same nekropole bistveno spremeni količinska razmerja, spreminjajo jih tudi drugačne pogrebne navade! Nasploh je vznemirljiva moč materialne kulture 2. polovice 4. stoletja. Razlage njenega za-

četka in njenega konca še vedno ne zadovoljujejo. Vendar avtorjem ne gre štet v zlo, da se s to uganko niso spoprijeli. Na koncu moramo vendarle dopolniti uvodne misli Nikole Tasića, da je delo torzo. Res bi si želeli tisti, ki območja ne poznamo iz vsakdanjega strokovnega dela, da bi vsaj v posebnem poglavju in ne takorekoč med vrsticami in v opombah razbrali dejstvo, da beremo o prostoru, kjer so prišli na dan napis iz Putincev z izjemnimi podatki o rimskih spremembah organizacije domačih plemen, paradni šlemi iz Berkasovega in poslikana grobnica iz Beške. Morda je prednost vsake in torej tudi te knjige, da nas sili k dodatnemu razmisleku in iskanju dodatnih informacij.

Iva MIKL CURK

Roman Limes on the Middle and Lower Danube. Uredil Petar Petrović. Đerdapske sveske. Posebna izdanja 2. Beograd 1996.

16. mednarodni kongres raziskovalcev rimskih meja in vojaške zgodovine bi moral biti po dolgoročnih načrtih leta 1994 na ozemlju prejšnje, druge Jugoslavije. Ko se je začela najnovejša balkanska morija, so kongres prestavili na naslednji predvideni kraj, na Nizozemsko, in tam je potekal jeseni 1995 v Rolducu v provinci Limburg. Arheološki institut v Beogradu je kljub vsemu pripravil spomladi istega leta mednarodno srečanje, ki naj bi osvetlilo nekaj tem in predvsem predstavilo nove izsledke na tistem delu rimskih meja ob srednji in spodnji Donavi, zaradi katerih so pred časom Jugoslaviji poverili pripravo kongresa. Gradivo s tega srečanja nam zdaj posreduje uredniški odbor v knjigi, ki bi ji smeli pocištati le kvaliteto fotografij in površno delo korektorja nemščine. Prvi sklop referatov je najboljše in obravnava Moesio Superior. Ta del govori seveda izžerpneje tudi o problemih Đerdapa. Najprej podata P. Petrović in M. Vasić pregled arheoloških raziskovanj in njihovih izsledkov na tem delu rimske meje. Poleg tega, da naštejeta posamezne strateške postojanke na tem izredno gostu utrjenem ozemlju, povzmeta tudi pregledno historiat utrjevanja ter oblike posameznih sestavin utrd. Sledita sestavka, ki se ukvarjata bolj s problemom te meje v zgodnji fazi, ko je bila to res meja. Prvi je sestavek M. Mirković, v katerem obravnava politiko rimske države do mezijskega limesa med leti 33 in 117. Odlično pomaga razumeti, kako je bilo treba najprej ob mogočni naravni oviri, kot so donavske tesni, braniti rimsko ozemlje proti severu in omogočiti hitre premike v smeri vzhod-zahod in kako je bilo pozneje, ko je nastala provinca Dacija, potrebno vzpostaviti dobre komunikacije čez oviro Železnih Vrat v smeri sever-jug in kako je pri tem postala branljivost donavskih bregov manj pomembna. Drugi (S. Dušanić) govori o vlogi Scupija kot zaledja za Domicijanove vojne na Donavi. Sledijo predstavitev posameznih utrdb ali posameznih problemov v zvezi z njimi, in sicer: vojaškega tabora v Singidunumu (D. Bojović), vprašljivost lokacije Lederate (A. Jovanović), Ravne ter Diane-Karataša, Konopišta, Ljubičevca in spodnjega Banata. Iz Diane je analiziran tudi del materialne kulture, D. Grbić razpravlja o proizvodnji fibul v tej trdnjavi in nakaže določena dejstva iz razvoja fibul, ki jih velja upoštevati tudi drugje, T. Cvjetičanin pa o dobro datirani keramiki. Sklop skleneta dve razpravi, ki obravnavata območje v celoti; V. Najdenova predstavlja kulturno vzdušje v Ratiarji, N. Gudea pa razvoj zgornjemezijskega limesa in njegovih posadk med leti 86 in 106. S panonskim ozemljem se ukvarjata I. Popović, ki obravnava strateški pomen močvirij med Panonio Secundo in Moesio Primo, ter D. Dimitrijević, ki govori o pristaniščih panonskega ladjevja. Med prikazi iz Spodnje Mezije je za nas mogoče najprej zanimiv prispevek M. Tačeve, ki predstavlja nekaj novih napisov funk-

cionarjev publici portorii illyrici in poskuša osvetliti kariero nekaterih, ki tudi nam niso neznani (npr. T. Iulius Saturninus). Sicer pa beremo o mogočni kolonadi na forumu v Oescusu (T. Ivanov), več sestavkov o gradbenih značilnostih tabora in zgodnjebizantinskega mesta Novae (A. Milčeva, E. Genčeva, T. Sarnowski, P. Donevski) ter o novih izsledkih iz Nicopolisa ad Istrum (L. Ruseva-Slokoska). T. Dvorski, M. Zahariade, I. Stinga in R. Ardevan predstavljajo utrdbe v Daciji in Skitiji. Posterji so obravnavali podrobneje še nekaj problemov iz Đerdapa, modularno analizo utrdb, rimsko cesto in Trajanov most pa topografijo Aquae-Prahovo. Sklepno besedo je napisal M. Garašanin in opozoril na vprašanja, ki jih velja načeti ali rešiti. Iz našega zornega kota raziskovanja se mi pa knjiga zdi vredna pozornosti predvsem zato, ker predstavlja jasno datirane arheološke dokumente tistih obdobij rimskega časa, ki se pri nas nekako stapljajo z drugimi etapami v spontanem razvoju (na primer pozni flavijski in Trajanov čas), ali so pa znatno drugačna (zgodnjebizantinski čas).

Iva MIKL CURK

Iscrizioni greche e latine del Foro Romano e del Palatino. Inventario generale - inediti - revisioni. A cura di Silvio Panciera. Tituli 7, Roma 1996. Edizioni di storia e letteratura, 445 str., fot. na tab. 1-43, 2 načrta.

Izšel je sedmi zvezek serije *Tituli*, ki jo izdaja Katedra za grško in rimsko epigrafiko univerze "La Sapienza" v Rimu in katere glavni urednik je Silvio Panciera. V njej sta med drugim izšla tudi dva zvezka, četrti in peti, posvečena študijam o rimskih senatorjih (*Epigrafia e ordine senatorio I, II* [Tituli 4 in 5], Roma 1982). Predzadnji zvezek je posvečen epigrafski zbirki v kapitolinskih muzejih (uredil ga je prav tako S. Panciera), pričujoča knjiga pa je v nekem smislu njegovo nadaljevanje, saj je njen glavni namen, da sistematično uredi bogato epigrafsko gradivo prestolnice rimskega imperija. Knjigo je Panciera pripravil za tisk na osnovi svojega lastnega dolgoletnega dela in dela svojih nekdanjih in zdajšnjih študentov ter drugih sodelavcev. Kot sam omenja v uvodu, je začel urejati grške in zlasti latinske rimskodobne napise že leta 1965, ko je prevzel mesto inšpektorja-specialista za grško in rimsko epigrafiko pri "Spomeniškem varstvu" v Rimu za območje Palatina in rimskega foruma (*Soprintendenza alle Antichità di Roma IV*). S stališča spomeniškega varstva se je z napisi ukvarjal do 1973, ko je dobil mesto profesorja na univerzi, kjer je lahko svoje prej začeto delo nadaljeval šele 1984-85 in ga končal 1987-88, nadaljna leta pa je trajala končna revizija opravljenega dela in vse, kar je s tem povezano, predvsem dodatni študij za komentarje k napisom in upoštevanje najnovije bibliografije ter strokovno-tehnične podrobnosti pri sestavljanju dokončne publikacije. Čeprav je v pričujočem zvezku sodelovalo skupaj 57 avtorjev, se glavni urednik posebej zahvaljuje naslednjim sodelavcem: M. L. Caldelli, L. Chioffi, C. Ricci, P. Tassinari, M. S. Durante, S. Frascati, S. Gentili, M. G. Granino, G. L. Gregori, C. Lega, C. Lo Giudice, S. Orlandi in E. Zappata.

Delo temelji na kartoteki grških in latinskih kamnitih spomenikov, ki jo je Panciera sestavil v letih službovanja na uradu za spomeniško varstvo in ki zajema vse napise, ki so se tedaj in prej hranili na rimskem forumu in Palatinu, vključno s tistimi, ki so se zgubili ali založili oz. so bili preneseni kam drugam. Napise, ki jih je avtor našel, je natančno pregledal in prepisal ter identificiral po obstoječi literaturi (predvsem *CIL VI*). Tedaj so se reorganizirali tudi lapidariji in vsi napisi so bili fotografirani. Nekaj najdragocenejših je bilo prestavljenih na varnejša mesta, posebej v samostan sv. Frančiške (Santa Francesca Romana), od katerih so bili nekateri nadomeščeni

z mavčnimi kopijami. Ta kartoteka je služila za izhodišče sodelavcem, ki so vsak napis na novo pregledali in popisali, na novo sestavili relevantno bibliografijo ter prispevali komentar.

Knjiga je razdeljena na štiri glavne dele. Uvodu sledi okrajšana bibliografija in prvi del, ki vsebuje popis vseh grških in latinskih napisov rimskega foruma in Palatina po zaporednih številkah, z osnovnimi bibliografskimi podatki, najdiščem, če je znano, mestom, kjer se hrani ter inventarno številko, vključno z napisi, ki so bili doslej neobjavljeni. V drugem delu je avtorica L. Chioffi (tri napise sta obravnavali C. Corbellini in M. G. Granino Cecere) predstavila hvalnice (*elogia*), ki so bile na rimskem forumu (in sicer na Avgustovem) postavljene v čast velikim rimskim osebnostim, predvsem slavnim vojskovodjem: v smislu avgustejske prenovne Rima so hkrati z galerijo kipov slavnih mož opozarjale na slavno rimsko preteklost. L. Chioffi je predložila vse gradivo, objavljeno in neobjavljeno, ki ga je opredelila kot hvalnice na osnovi vsebine (v primerih, ko fragmenti niso bili premajhni) in tipoloških značilnosti (vrste marmorja, paleografija, profilacija, velikost črk in proporci impaginacije). Fragmenti pripadajo skupaj dvaindvajsetim hvalnicam, in sicer posvečenim med drugim Manliju Valeriju Maksimu, ki je 494 kot diktator premagal Sabine in Meduline, Gaju Korneliju Cetegu, ki je triumfiral 197 kot konzul nad Gali Cenomani, ter znanima vojskovodjema iz časa državljanskih vojn Gaju Mariju in Pompeju Velikemu. Raziskave so pokazale, da je bil Avgustov forum dokončno urejen v zadnjem desetletju 1. stoletja pr. Kr. Plošče z napisi so skupaj z bazami za kipe hvaljencev krasile eksedre in stebrišča ob svetišču Marsa Maščevalca; lahko jih opredelimo kot Avgustov poklon republikanski tradiciji. Del teh *elogia* je že nekaj desetletij prej krasil rimski forum, in sicer jugovzhodno steno emilijanske bazilike, kjer so bile tudi plošče s koledarjem in fasti.

Sledi tretji del knjige, ki vsebuje neobjavljene napise s foruma in Palatina, in sicer od št. 23 do 160; opise in komentarje k tem napisom je pripravilo omenjenih 57 avtorjev. Niso objavljeni vsi odlomki napisov, najdeni na forumu in Palatinu, kajti cela vrsta jih vsebuje le eno ali dve črki, pač pa vsi tisti, ki nudijo vsaj en podatek, ki opravičuje njihovo objavo. Na prvem mestu so objavljeni napisi, posvečeni božanstvom, tako npr. vsem bogovom (*Dis omnibus*), tem sledijo napisi vladarjev in članov njihovih družin, dalje napisi rimskih magistratov ter nagrobniki, ki nudijo predvsem zanimivo onomastično gradivo.

V četrtem delu so ponovno objavljeni že znani napisi, katerih čitanje je popravljeno ali dopolnjeno; ta del vsebuje napise od št. 161 do 207, prav tako plod dela istih avtorjev, ki so predstavili še neobjavljene napise. Popravki so včasih le majhni, toda v celoti tudi to poglavje prinaša marsikaj zanimivega, med drugim gradbeno-počastilni napis za Avgusta iz leta 12 ali 13 pr. Kr. (konzul enajstič, imperator desetič, s tribunicijsko oblastjo enajstič ali dvanajstič), najden pri svetišču Kastorja in Poluksa, verjetno postavljen ob Tiberijevem triumfu nad Panonijo in Dalmacijo leta 12.

Na koncu knjige so analitični indeksi, ki bralcu zelo olajšajo uporabo knjige, saj v njih najde vse, kar ga zanima in bi se rad nahitro orientiral. Knjiga je neobhodna za vsakega, ki se ukvarja z epigrafsko nasplošno in še posebej z epigrafiko in zgodovino mesta Rima, hkrati pa je eno ključnih del za novo izdajo *CIL VI*.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Römische Gemmen aus Aquileia / Gemme romane da Aquileia. Il volume edito in occasione dell'esposizione delle gemme aquileiesi a Walheim (Landkreis Ludwigsburg, Baden-Würt-